

FARKAS JUDIT ANTÓNIA

„ELMONDTÁK CIKKEIKBEN, AMIT ELMONDHATTAK, A TÖBBIT ELHALLGATTÁK”

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A BUDAPESTRŐL
TUDÓSÍTÓ OLASZ KOMMUNISTA ÚJSÁGÍRÓK SZEMÉVEL. III.*

Az Indro Montanelli cikkében¹ emlegetett harmadik újságíró, Giorgio Bontempi² az *Il Paese* különtudósítójaként október 27 és november 11 között tartózkodott Magyarországon, és több mint tíz tudósítást küldött lapjának. A népszerű római napilap – ellentétben a tanulmány első és második részében³ bemutatott *l’Unità*val és a *Vie Nuove* hetilappal – bár nem volt az Olasz Kommunista Párt (OKP) hivatalos orgánuma, köztudottan a kommunista pártot támogatta.⁴ Az OKP nyomásának

* A tanulmány alapjául szolgáló olaszországi kutatásokat az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatta. A kutatás során nyújtott segítségért Giuseppe Liannak, az idézetek fordításáért Gulyás Andrásnak tartozom köszönettel.

¹ „Úgy látom, a kommunista sajtó makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy a budapesti felkelés és az azt követő hihetetlen, emberfeletti ellenállás a Gubernyik [helyesen: Grebennyik]-tankokkal szemben a fasiszták, a volt horthysta tisztek, a földbirtokosok, a burzsoák és az arisztokraták műve volt. Nem tudok vitatkozni ezekkel a megállapításokkal. Három kommunista kollégám, akik velünk voltak Budapesten – Jacoviello, Bontempi és Perucchi – már elmondták cikkeikben, amit elmondhattak, a többit elhallgatták. Bizonyos elhallgatások, bizonyos újságokban ékesszólóbbak minden beszédnél.” MONTANELLI, Indro: *1956 Budapest. A Corriere della Sera kiküldött tudósítója jelenti. (Válogatás Indro Montanelli 1956-ban írt cikkeiből.)* [Ford. PARCZ Ferenc.] Budapest, Püski, 1989. (A továbbiakban: MONTANELLI, 1989.) 28. Eredeti megjelenés: Uő: *Esame di coscienza dinanzi al popolo ungherese. Corriere della Sera*, 1956. november 25. 3.

² Giorgio Bontempi (1926) az *Il Paese* és a *Paese Sera* tudósítója volt, majd az újságírással felhagyva filmrendezőként tevékenykedett.

³ FARKAS Judit Antónia: „Elmondták cikkeikben, amit elmondhattak, a többit elhallgatták” Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc a Budapestről tudósító olasz kommunista újságírók szemével. I. In: *VERITAS Évkönyv 2016*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2017. (A továbbiakban: FARKAS, 2017.) 291–309. – Uő.: *Elmondták cikkeikben, amit elmondhattak, a többit elhallgatták” Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc a Budapestről tudósító olasz kommunista újságírók szemével. II.* In: *VERITAS Évkönyv 2017*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2018. (A továbbiakban: FARKAS, 2018.) 367–381.

⁴ Az 1921-ben alapított rövidéletű lapot Tomaso Smith indította újra 1948-ban, majd 1949-ben életre hívta a lap esti kiadását *Paese Sera* néven. A kommunistákkal való együttműködés még inkább egyértelművé vált, amikor a lap szerkesztősége 1956. október végén ugyanabba az épületbe költö-

következetesen ellenálló Tomaso Smith lapigazgató jóvoltából azonban a lap a magyar forradalom eseményeinek bemutatását és értelmezését tekintve nyíltan szembement a hivatalos kommunista állásponttal. Smith cenzúrázás nélkül leköszölte a felkelők pártján álló Bontempi Magyarországról küldött cikkeit, aki a forradalom napjaiban Magyarországon járt olasz kommunista és kommunista közeli tudósítók közül a legrészletesebben és legkiegyensúlyozottabban számolt be a történetekről, nem hagyva figyelmen kívül a vidéken zajló eseményeket sem.⁵ Az alábbiakban az ő cikkeit mutatjuk be.⁶

zött, mint ahol a *l'Unità*-é működött, és mindkét lapot az ott található nyomdában nyomták. Vö. La direzione de Il Paese... *Il Paese*, 1956. október 28. 1. – La crisi del Paese. Smith ha difeso Nagy. *L'Espresso*, 1956. december 2. 4. (A továbbiakban: La crisi del Paese. Smith ha difeso Nagy).

⁵ Ennek az is oka volt, hogy Bontempi jóval előbb érkezett meg Magyarországra, mint Jacoviello, illetve Sergio Perucchi,val ellentétben egy napilapnak, nem pedig egy hetilapnak dolgozott.

⁶ BONTEMPI, Giorgio: Notizie dalla frontiera. *Il Paese*, 1956. október 27. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956a.) 1. – Uő.: ”Sono a Gyor, al centro della zona occupata dagli insorti.” Gli orrori della guerra civile in Ungheria visti sul luogo dal nostro inviato speciale. La spaventosa strage di Magyarovar nel racconto dei testimoni. *Il Paese*, 1956. október 28. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956b.) 1., 10. – Uő.: Ultim’ora. Continuano gli scontri. *Il Paese*, 1956. október 28. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956c.) 1. – Uő.: Il nostro inviato nell’Ungheria controllata dai rivoltosi. ”Ho visto il dirigente comunista di Győr dettare a Budapest le condizioni degli insorti,,” *Il Paese*, 1956. október 29. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956d.) 1., 8. – Uő.: Ultim’ora da Budapest. *Il Paese*, 1956. október 31. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956e.) 1. – Uő.: Una nota del governo di Budapest a quello di Mosca. Nagy chiede immediate trattative per il completo sgombero dell’Ungheria. *Il Paese*, 1956. november 1. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956f.) 1., 8. – Uő.: Angoscia a Budapest per i movimenti sovietici che si spera abbiano solo carattere dimostrativo. *Il Paese*, 1956. november 2. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956g.) 1., 8. – Uő.: Ultim’ora da Budapest. *Il Paese*, 1956. november 2. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956h.) 1. – Uő.: Mosca conferma che ritirerà i propri reparti entro il 31 dicembre. Accordo a Budapest per le truppe sovietiche dopo una giornata di angosciata tensione. *Il Paese*, 1956. november 3. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956i.) 1., 8. – Uő.: La Situazione in Ungheria. Bene avviati i negoziati per lo sgombero dei sovietici. *Il Paese*, 1956. november 4. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956j.) 1., 10. – Uő.: Una città trasformata per sette giorni in un campo di battaglia. Le terribili giornate della lotta a Budapest nella testimonianza del nostro inviato speciale. *Il Paese*, 1956. november 12. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956k.) 1., 8. – Uő.: Il racconto del nostro inviato. Oltre frontiera verso Vienna dopo sedici giorni di inferno. *Il Paese*, 1956. november 13. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956l.) 2. – Uő.: Impressionante documentazione su un aspetto inedito della tragedia magiara. Dallo scoppio della rivolta ai giorni del caos nelle sconvolte città ungheresi di provincia. *Il Paese*, 1956. december 2. (A továbbiakban: BONTEMPI, 1956m.) 2. – Bontempinek volt olyan cikke, amely az *Il Paese* esti kiadásában is megjelent. A tudósító Magyarországra érkezéséig a római napilap Carlo Bellini, a bécsi tudósító cikkeit közölte, aki többek között az amerikai Associated Press, az MTI és a Budapest Rádió híryanagjai alapján foglalta össze a forradalom eseményeit.

AZ IL PAESE KÜLÖNTUDÓSÍTÓJA: GIORGIO BONTEMPI

Bontempi nem sokkal a forradalom kitörését követően indult el Magyarországra, de nem tudott könnyen bejutni az országba. Első rövid tudósítását október 26-án az osztrák–magyar határról juttatta el lapjának, azt követően, hogy nem sikerült átlépnie a határon. Bár ekkor még a Bécsben tartózkodó újságírókhoz beérkező ellentmondásos hírek alapján nehéz volt valós képet alkotni a magyarországi helyzetről, leszögezte, hogy a felkelés a magyar politikai vezetés elhibázott, sztálinista, keményvonalas politikájának következményeként spontán módon robbant ki, és annak ellenére sem lehet ellenforradalomról beszélni, hogy „ellenforradalmi és szocialista-ellenes elemek” is voltak a többségében Nagy Imrét támogató felkelők között: „Senki sem tudja megmondani, valójában mi is a tényleges helyzet ebben a pillanatban. Csak egy dolog biztos: a magyarországi felkelés nem az ellenforradalmi elemek egy kisebbségének, hanem az aktív lakosság jelentős részének az ügye, azaz munkásoké, diákoké és katonáké. Másik biztos tény, hogy a magyar hadsereg gyakorlatilag két részre oszlott, és keményen küzdenek egymással.”⁷

Rövid összefoglalója jóllehet tartalmazott néhány tévedést, összességében tárgyilagos volt, különösen annak fényében, hogy egy kommunistabarát orgánus hasábjain látott napvilágot.

Bontempi végül október 27-én jutott be Magyarországra.⁸ Mivel az osztrákok lezárták Nickelsdorfnál az átkelőt, a tudósító a senki földjén, egy kis ösvényen, gyalog jutott el Hegyeshalomig. Innen egy vérplazmát és gyógyszereket szállító orvos és két hegyeshalmi forradalmi vezető kocsival Mosonmagyaróvárra kísérte. Bontempi a magyar orvostól értesült arról a szörnyű tragédiáról, amely előző nap a városban történt.⁹ „»Kaput, kaput«, és az ujjain nyolcvanig számol. Ebből arra következtetek, hogy a szám a halottakra vonatkozik. Ezután kezének mozdulatával jelzi, hogy valakit felakasztottak »Polizei, lynch« a tömeg meglincselt egy rendőrt.”¹⁰ Így foglalta össze Bontempi a németül csak néhány szót tudó orvossal folytatott párbeszédét. Bontempi a helyiek elbeszélései és saját benyomásai alapján részletesen és objektíven számolt be cikkében a történetekről, és arról, amit a sörtüzet követő nap a helyszínen látott. Első útja a mosonmagyaróvári kórházba vezetett, ahol több mint két-

⁷ BONTEMPI, 1956a. 1.

⁸ BONTEMPI, 1956b. 1., 10.

⁹ A forradalom mosonmagyaróvári eseményeihez lásd: *Dokumentumok. Mosonmagyaróvár 1956.* Szerk. BÖRÖNDI Lajos–GARAMVÖLGYI György. Wien, Zentralverband Ungarischer Vereine, [2006]; SZAKOLCZAI Attila: *1956. Forradalom és szabadságharc Győr-Sopron megyében.* Győr, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 2006. (A továbbiakban: SZAKOLCZAI, 2006).

¹⁰ BONTEMPI, 1956b. 1., 10.

száz sebesültet ápoltak meglehetősen zsúfolt és mostoha körülmények között. Az egyik orvos rossz angolsággal elmondta, hogy egész éjszaka operált. A következő állomás a temető volt. Útközben az újságíró a meglincselt ÁVH-s (Stefkó József határőr főhadnagy) fára felakasztott holttestét is látta, amelyet több tucat ember állt körbe: „Még most is szemem előtt látom: egy egyenruhás férfi lóg a fán: »Ávó, ávó« – mondja nekem a sofőr. [...] A kötéllel a nyakán nyelve kilóg, arca eltorzult, alvadt vér borítja. A mozdulatlan, szerencsétlen alak a délutáni napsütésben, egy a felkelés számos halottja közül [...]” – foglalta össze a látottakat Bontempi.¹¹

Ezt követően egy – feltehetően neve és foglalkozása elhallgatását kérő – „jól öltözött és jóképű illető” angol nyelven lépésről lépésre elmesélte Bontempinek, hogy nyitottak tüzet és dobtak kézigránátokat a fegyvertelen tömeg közé előző nap a határőrlaktanyánál. Az újságíró a szörnyű vérontást követő népitélet részleteiről is beszámolt: „Öldöklés, félelmetes mészárlás lett egy szörnyű egybeesés miatt: pontosan ebben a pillanatban a rendőrség kaszárnája melletti iskolából kijött úgy ötven 13–17 éves diáklány, akik belekerültek a lövöldözésbe. Huszonhét lányt a robbanások telibe kaptak, és széttéptek; további néhány tucat embert darabokra szakítottak; másokat megcsonkítottak és megnyomorítottak a szilánkok, egy gyermek feje leszakadt, egy kisfiú pedig mindkét szemére megvakult. A lövésekre és a robbanásokra mások is odarohantak, akik a vért látván kérlelhetetlen dühre gerjedtek. Az ÁVH három tisztje lövöldözve elmenekült. Az elsőt megragadták, elvonszolták, lemészárolták. A másodikat megragadták, kegyetlenül megverték, mikor már félholt volt, beszállították a kórházba. A harmadik eltűnt: talán megmenekült. 80 halott és több mint 200 sérült a tömegben. [...] A kórház megtelt sérültekkel, az orvosok az osztrák határra rohannak, hogy vért kérjenek a vérátömlesztésekhez. Ma reggel Magyaróváron 500 állampolgár átvette a foglyul ejtett haldokló rendőrt. Gyorsított eljárásban végeztek vele: kötél, egy fa: a veréstől eltorzult ávós még tíz percen át haldoklott, mielőtt elhunyt. Hörgött, vergődött, elméje elhomályosult és eszméletét veszítette. Öt órán át maradt ott a holttest, mindenki szeme előtt, csak késő este vették le, és temették el. »Nem vagyunk kegyetlenek – mondta nekem az a valaki, aki tud angolul – de a gránátokkal megölt gyermekeket és asszonyokat meg kellett bosszulni.«”¹²

A férfi ezt követően elkísérte Bontempit a mosonmagyaróvári forradalmi bizottság székhelyére. A felkelők vezetője részletesen kifejtette véleményét a történekről, amit a lap le is közölt. Ez azért figyelemreméltó, mert kijelentései mindazokat a rágalmakat és hazugságokat cáfolták, amelyek az olasz kommunista sajtó hasábjain

¹¹ BONTEMPI, 1956b. 10.

¹² BONTEMPI, 1956b. 10.

a forradalomról addig, majd azt követően megjelentek: „»Háromszor – mondja – cselekedett túl későn a kormány. Ha Nagyot akár csak egy nappal korábban kinevezték volna miniszterelnöknek, semmi sem történt volna, legfeljebb néhány tüntetés, mert mi demokráciát és szabadságot akarunk, de akarjuk a szocializmust is. Ha Nagy nem hívja be a szovjet csapatokat, a felkelés első napján minden lenyugodott volna, mert bízunk a Nagy-kormányban. Ha Gerőt a kommunista pártból 24 órával korábban kiteszik, nem lett volna szükség arra, hogy az oroszokat hívják. Ha Gerő nem nevezett volna bennünket a rádióban ’terroristának’ és ’fasisztának’, ha a kormány megértette volna a kéréseinket, a felkelés azonnal véget ért volna. A kormány ugyan megértette, hogy nem vagyunk fasiszták és terroristák, de késett egy napot: túl későn! Az oroszok tüzet nyitottak, a polgárháború pedig hazafias háborúvá alakult: magyarok az oroszok ellen. Nem akarunk oroszokat a saját házunkban [...]. Akkor már az egész hadsereg velünk tartott, és a kommunisták is velünk harcoltak. Az első nap a sztálinisták a demokraták ellen küzdöttek; majd, amikor az oroszok tüzet nyitottak, a hadsereg és a lakosság, egyöntetűen spontán reagáltak a külföldi katonák ellen fellázadva. [...] A felkelés magától robbant ki, előkészületek nélkül.« Mindezt a magyaróvári lázadók mondják, érződik őszinteségük: hisznek tehát mindabban, amit mondanak, még ha se elképzelésük nincs a jövőre nézve, sem pedig cselekvési tervük. Jelszavaik viszont általános jellegűek és szabadelvűek. Szabad választást akarnak, demokráciát, képviseleti kormányt, többpártrendszert, általános amnesztiát, eljárást a sztálinista vezetők ellen.”¹³

Bontempi tudósításával egyidejűleg Tomaso Smith, az *Il Paese* igazgatója egy kemény hangú, az olasz kommunista álláspontot és a kommunista sajtóban napvilágot látott gyalázkodást nyíltan elítélő, *Umanità offesa* (*A megsértett emberiség*) című vezércikkkel reagált a történetekre, és állt ki a forradalom mellett: „Tényleg szükség volt a mérsárlásra? És mindezen túl miért kell gyalázkodni is? – teszi fel a kérdést Smith, majd így folytatja: – Miért beszélnek »ellenforradalmi« mozgalomról, amikor az egész magyar lakosság, dolgozók, parasztok, diákok, katonák, értelmiségiek lázadtak fel a valódi szocializmus és a valódi demokrácia védelmében, amelyek ugyan megkövetelik a fegyelmet és tudatosságot, de nem járnak együtt kényszerrel és önkénnyel?”¹⁴

Fontos kiemelni, hogy az olasz kommunista, illetve kommunista közeli orgánmok mélyen hallgattak a mosonmagyaróvári vérontásról. Bár a *l'Unità* október 28-i számának címlapján közölte az amerikai United Press hírügynökség egyik Magyaróváron készült fotóját a kórházban fekvő, a felkelők által súlyosan megsebesített

¹³ BONTEMPI, 1956b. 10.

¹⁴ SMITH, Tomaso: *Umanità offesa*. *Il Paese*, 1956. október 28. 1.

tisztról, és a képaláírásban az is szerepelt, hogy a férfit később meglincselték és felakasztották, a sörtűzről és a civil áldozatokról egy sort sem írt.¹⁵ Ennek fényében komoly üzenetértéke volt Bontempi tudósításának. A lap ráadásul másnap a temetésről írt beszámolót és Bontempi cikke mellett Walter Lindlar, az amerikai Associated Press hírügynökség fotóriporterének két helyszínen készült fotóját is közölték. Az egyik fényképen, amely a címlapra került, a megtört, gyászoló családtagok, hozzátartozók láthatók szemből és közléről fotózva, a másik felvételt pedig akkor készítette a fotóriporter, amikor az egyik koporsót éppen a gödörbe eresztették. A fotó bal oldalán a papok, a háttérben pedig a gyászoló tömeg látható.¹⁶ Bontempi négy olasz újságíró kollégájával együtt vett részt a sörtűz áldozatainak temetésén, majd egy Franz Pajdar nevű idős osztrák taxis autójában több környező városba, többek között Győrbe, Abára, Pápára és Komáromba is ellátogattak.¹⁷ Bontempi a helyi lakosokat és forradalmi vezetőket is megszólaltatta, és az utazás körülményeiről is több érdekes részletet megosztott az olvasókkal. A több száz ember részvételével zajló mosonmagyaróvári temetési szertartást vezető szaléziánus pap például kitűnő olaszággal elmondta a tudósítónak, hogy ő nem tartott attól, hogy a közelben állomásozó szovjetek, akik a felkelést megelőzően barátságosak voltak a helyi lakosokkal, megtámadják vagy elfoglalják a várost. Richter Flóra ügyvédnő, a helyi forradalmi bizottság tagja a pappal ellentétben indulatosabb volt, és annyit mondott: „»Szabadságot és demokráciát«”. Amikor Bontempi megkérdezte tőle, hol vannak a kommunista vezetők, Richter azt válaszolta: „»Az egyszerű párttagok velünk vannak; az ismertebb vezetők meg otthon maradtak, és senki sem bántja őket.«”¹⁸

A következő állomás Győr volt.¹⁹ A Jacoviello által leírtakkal ellentétben, a biztonsági szervek emberei itt is a tüntetők közé lőttek, de Győrben szerencsére „csak” néhányan haltak és sebesültek meg. A lakosság itt is a forradalom mellé állt. Győr után az újságírók Komáromba mentek, ahol olyan baljós hangokat lehetett hallani, hogy a szovjetek támadásra készülnek. Bontempi egy olyan helybeli férfival is beszédbe elegyedett, aki a rádió ostromában is részt vett. A férfi azért utazott Budapestre, hogy bosszút álljon az ÁVH által bebörtönzött fián. Az olasz újságírók rövidesen visszatértek Győrbe. A városháza előtt összegyűlt tömeg azt követelte, hogy

¹⁵ *L'Unità*, 1956. október 28. 1.

¹⁶ *Il Paese*, 1956. október 29. 1., 8. Vö. *Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom egykorú nemzetközi sajtóban*. Szerk. TISCHLER János. Budapest, 1956-os Intézet. 2006. 137–139.

¹⁷ BONTEMPI, 1956d. 1., 8. – A temetés miatt a felkelők ekkor már több olyan külföldi újságíróat is átengedtek a határon, akinek nem volt vízuma. Az olaszokat meglehetősen borsos áron fuvarozó taxis is vízum nélkül lépett be az országba.

¹⁸ BONTEMPI, 1956d. 1., 8.

¹⁹ A Győrben és a régióban zajló eseményekhez lásd SZAKOLCZAI, 2006.

váltsák le a forradalmi bizottság kommunista tagjait, köztük a volt parasztpárti Szigethy Attilát. Bontempinek sikerült bemenni a Várasházára, ahol szemtanúja volt annak, amint Szigethy, a Nemzeti Tanács elnöke telefonon beszél Nagy Imrével, hogy tolmácsolja a felkelők ultimátumát. Bontempi úgy összegezte a látottakat, hogy az országnak ezen a felkelők által ellenőrzött részén a mosonmagyaróvári vérfürdő és az azt követő lincselés borzalmait leszámítva nyugalom volt, az élet a megszokott mederben folyt, a Budapesten zajló eseményekből semmit sem lehetett érzékelni. Az emberek dolgoztak, a boltok, vendéglők és a mozi nyitva volt. Az újságírók végül visszamentek a határhoz, és onnan továbbították cikkeiket.

A forradalom Győrben zajló, október 23-ával kezdődő és közel egy héten át tartó fejleményeit, több száz szemtanú beszámolója és saját benyomásai alapján Bontempi egy külön cikkben részletesen is összefoglalta, de előbb említett cikkével ellentétben itt már a városban zajló drámai eseményekről és a tüntetők körében tapasztalható felszított hangulatról is szólt. A hosszabb írást, amelyet szokatlan módon utólag, december elején publikáltak, egy Győrben és egy Győr közelében készült fotóval illusztrálták.²⁰ A cikkből kiderül, hogy Gerő provokatív rádióbeszéde hallatán a győriek azonnal utcára vonultak, majd másnap a Budapestről érkező utasok élménybeszámolóinak hallatán egyértelművé vált számukra, hogy kitört a forradalom; a rádióban elhangzottakkal ellentétben „a nép és nem az »ellenforradalmárok« vagy a »fasiszták« harcolnak a rendőrökkel és az oroszokkal (utóbbiakat valószínűleg szintén Gerő tévesztette meg).”²¹ A cikk azt is lépésről lépésre bemutatta, hogy szabadultak el az indulatok azt követően, hogy a tömegbe lőttek, és hogy vezetett a laktanyában magukat elbarikádózó titkosrendőrök elleni támadás lincseléshez. A mosonmagyaróvári mészárlás híre, illetve a Budapestről érkező különféle híresztelések az elkövetkező napokban teljesen felkorbácsolták az indulatokat; a városháza előtt összegyűlt tömegben többen Szigethy fejét követelték, és a zsidókat hibáztatták a történetekért. Miután azt skandálták „halál a zsidókra”, Bontempi meg is jegyezte, hogy az antiszemita tüntetőkben az valószínűleg nem is tudatosodott, hogy a győri felkelés élére álló színházi rendező (Földes Gábor) is zsidó volt, majd ezt írta: „Ha felteszed neki a kérdést, az antiszemita kapásból azt válaszolja. »Óh, ő egy jó zsidó, és gyorsan témát vált«.”²² Ebben a nehéz helyzetben Bontempi szerint Szigethy Attila, akivel a tudósító személyesen is beszélt a városházán, rendkívül higgadtan és bölcsen viselkedett.

²⁰ BONTEMPI, 1956m. 2. A fotót feltehetően a Bontempivel tartó Sergio Perucchi készítette.

²¹ BONTEMPI, 1956m. 2.

²² BONTEMPI, 1956m. 2. – A győri tüntetők körében tapasztalható antiszemitizmusról Sergio Perucchi is írt első, november 10-én publikált tudósításában. Vö. FARKAS, 2018. 371.

Bontempi ezt követően megérkezett a fővárosba és a legtöbb nyugati újságíróhoz hasonlóan ő is a Duna Szállóban lakott. Október 31-én hajnalban sikerült telefonkapcsolatot létesítenie Rómával.²³ Rövid tudósításában meg nem erősített hírekre alapozva az ÁVH-sok elleni lincselésekről is említést tett, aminek kapcsán úgy fogalmazott, hogy „a felkelés egyre inkább kommunistaellenes jelleget öltött”.²⁴

A tudósító a szovjet csapatok Budapestről történő kivonulása apropóján megpróbált mérleget vonni a fővárost ért pusztítás mértékéről, az épületekben keletkezett károkról és a harcok emberi áldozatairól. Bontempi részben Jacoviello és Perucchi cikkeiben is leírtakhoz hasonlóan reflektált a szovjetek harcmodorára. A lényegyet tekintve azonban ismét vitába szállt azzal a kommunista rágalommal, amely szerint a szovjetek „fasiszta és terrorista bandákkal” álltak szemben: „Az az igazság, hogy a szovjetek minimálisra próbálták csökkenteni az elnyomó beavatkozást, de amikor elkerülhetetlennek tartották az ütközetet, félelmetesen határozottá váltak. Szerencse, hogy Nagynak sikerült tüzszünetet elérnie, egyébként a szovjetek egész Budapestet elpusztíthatták volna, mert a lázadók soha nem adták volna meg magukat.

Az az általános benyomás, hogy a szovjetek, miután megértették, hogy az elején hibásan értékelték a helyzetet – azt hitték, hogy fasiszta és terrorista bandákra lönek, pedig a magyar ifjúságot irtották – mindent megpróbáltak, hogy az általános tömegmészárlást megakadályozzák a felkelők harcias lelkiületével és dühével szembeni arcvesztés árán is. Így jött össze a tüzszünet, egy véres csatározásokkal és ütközetekkel tarkított tüzszünet: gerillaharc, nem háború. A tüzszünet után a tegnap esti egyezség és az oroszok visszavonulása.”²⁵

Az elkövetkező napokban Bontempi a különféle híradásokra és saját tapasztalataira alapozva részletesen kommentálta a politikai fejleményeket, a szovjetek kivonulása körüli tárgyalásokat, a kormányalakítás részleteit, majd a szovjet csapatmozgásokról szóló ellentmondásos, hol optimista, hol aggasztó híreket. A tudósító kommunista kollégáihoz hasonlóan beszámolt a kommunisták elleni, ellenőrizhetetlen híreszteléseken alapuló embervadászatról, az ÁVH-sok elleni lincselésekről, köztük a Köztársaság téren történetekről.²⁶

Bontempi november 3-a után már nem tudott telefonösszeköttetést teremteni Rómával. A második szovjet beavatkozást követő egy hétben ő is, akárcsak a legtöbb Budapesten rekedt külföldi újságíró, hallgatásra volt ítélve, nem tudta lapjához eljuttatni tudósításait. Következő, november 11-én Bécsből küldött *Una citta' trasformata per sette giorni in un campo di battaglia. Le terribili giornate della lotta a Budapest*

²³ BONTEMPI, 1956e. 1.

²⁴ BONTEMPI, 1956e. 1.

²⁵ BONTEMPI, 1956f. 1.

²⁶ BONTEMPI, 1956g. 1., 8.; BONTEMPI, 1956h. 1.; BONTEMPI, 1956i. 1., 8.; BONTEMPI, 1956j. 1., 10.

(Egy város, amely hét napra harctérre változott. A budapesti küzdelem borzalmas napjai) című tudósításában az elmúlt egy héten látott élményeit foglalta össze.²⁷ Testközelből számolt be a szovjetek és a felkelők közötti véres összetűzésekről, a szemben álló felek harcmódoráról és veszteségeiről. Részletes portrét festett a forradalmárokról bepillantást engedve mindennapos és egyre reménytelenebb gerillaharcuk részleteibe, a szándékaik mögött meghúzódó indítékokba.

November 5-én egyik alkalommal, miután Bontempi három olasz kollégájával elhagyta a Vorosilov (ma: Stefánia) úti olasz követség épületét, ahol többekkel együtt átmenetileg menedéket kaptak, a Városliget közelében a heves összetűzések kellős közepébe csöppentek. Azonnal fedezéket kellett keresniük. A tudósító maga is szemtanúja lehetett annak, milyen szoros összetartás alakult ki a budapesti lakosok között a szovjet elnyomókkal szemben. „Négyen végig egyre gondoltunk: találjunk valahogy egy nyitott kaput. Így mi is tovább haladtunk. Soha ne fuss: ha futsz, könnyebben rád lőhetnek. Végre egy szűk utca. A tankok itt meg sem próbálnak átjutni, és itt valóban vannak emberek a kapu és a járda mentén. »Hol lönek?« – kérdezzük a járókelők egyikét. Ő pedig így válaszol: »A ház mögött« – abban a hangnemben, mint aki az időjárásról beszél. Próbáljuk megérteni. Azonnal felfogja az ember, hogy az élet csak úgy tud még ebben a pokolban is folytatódni, ha az egész lakosság együttműködik. Házról házra terjed a hír, ha a láncotlak zúgása jelzi a tankok érkezését. Mindenki visszahúzódik a házakba, ahogy a páncélozott vadállat előre halad, majd azonnal újra megjelennek a kapukban, amikor száz méterrel arrébb megy. Végig az egész utcán ugyanígy, amíg a szörny el nem ér az útkereszteződéshez; itt a sarokházakba azonban befészkeltek magukat a felkelők a kézigránatokkal, benzines üvegekkel és gépágyúkkal. Úgy tűnik, pontosan tudják, merre mozognak az ellenséges erők.”²⁸

Bontempinek, akárcsak a legtöbb kommunista tudósítónak az volt a véleménye, hogy a szovjetek nem gyűlöletből harcoltak a magyarok ellen, hanem abban a tudatban, hogy fasisztákkal állnak szemben. „Az oroszok azt hitték, egyet sem kell löniük: talán azt remélték, hogy felvonulásuk elhallgattat mindenkit, mikor meglátják őket. Meg voltak győződve arról, hogy fasiszták és fehérek ellen küzdenek. [...] Az oroszok [...] úgy jöttek Budapestre, hogy azt gondolták, megmentenek egy proletárforradalmat, amelyet fasiszta bandák fenyegetnek. Íme, itt vannak tehát, nyersen és hitetlenkedve mennek végig a város utcáin, miközben mindenféle lövedékek záporoznak.”²⁹

A tudósító ugyanakkor arról is részletesen beszámolt – ellentétben kommunista kollégái nyomtatásban megjelent cikkeivel –, hogyan szálltak szembe a felkelők a

²⁷ BONTEMPI, 1956k. 1., 8.

²⁸ BONTEMPI, 1956k. 1.

²⁹ BONTEMPI, 1956k. 1.

szovjetekkel. A Dózsa György és Thököly út kereszteződésénél szemtanúja volt annak, hogy ütöttek a szabadságharcosok – Bontempi megfogalmazásában a partizánok – rajta az ott elhaladó szovjet tankokon. Az egyik saroképületben a Thököly úti felkelők parancsnokával is találkozott, akiről meglehetősen érzékletes portrét festett. „A Népstadion közelében, ahol vasárnaponként százezren tapsolnak Puskás góljainak, van egy elátkozott kereszteződés, a Thököly úti, [...] a megveszekedett harcok epicentruma. [...] [A szabadságharcosok] célba vettek és felgyújtottak fentről egy páncélautót húsz katonával. [...] Csupa füst minden, négy lángnyelv elemésztett mindent, ami még maradt a gumiabroncsokból. Benne a húsz katona. Elég volt egyet látnom, a korláton átlógó kezét, a sisakja félig takarta előrecsukló fejét. A bőre fekete volt, kisebb lángok csaptak fel a kezéből. Az erős, penetráns szagtól azonnal rosszul lettem. Elmenekültem, mintha magával az ördöggel találkozottam volna. Annak a sarokháznak a kapujánál a sarkon géppuskás partizánok voltak, nők engedtek be, és elkísértek a harmadik emeletig egy kis helyiségbe, ahol a parancsnok volt. Aki olvasta Babel *Lovashadseregét* vagy Hemingway *Akiért a harang szólját*, azonnal megérti, milyen típusú ember volt. Nagy és erős volt, egy rendőrtől az előző nap szerzett kabátot viselt: nem esett nehezemre azt képzelni, hogy akár elevenen is megnyúzhatta azt a rendőrt. Részeg volt a pálinkától, csillogott a szeme, bűzlött, mint egy vadállat. Két napja harcolt. Most egy hosszú díványon elnyúlva pihent, azt várta, hogy az ablaknál álló partizán riadót fújjon. Egy kávéscsészébe töltött, kamillaszínű folyadékkal kínált, talán összekeverte, és azt a benzin- és etil-alkohol-keveréket adta nekem, amit a tankokra dobtak: belül égetett. Kezdtém megérteni, honnan jön az erő, ami félelmetes parancsnokká tette [...]”³⁰

Eörsi István tanulmányából tudjuk – aki a Thököly úti csoport ellenálló tevékenységének rekonstruálásakor az *Il Paese* tudósítójának cikkeit is segítségül hívta –, hogy a Bontempi által bemutatott parancsnok Klauber István volt. Bontempi cikéből az is kiderül, hogy jutott el Klauber odáig, hogy fegyvert fogjon, és szembe szálljon a szovjetekkel; mik motiválták tetteit. Az ő példáján keresztül mutatta be Bontempi azt a mindent elsöprő elégedetlenségi hullámot, reményvesztettséget és dühöt, ami a forradalom kirobbanásához vezetett, és a Klauberhez hasonló, a biztos halált választó gerillaharcosok eltökélt ellenállását táplálta: „[...] egy békés vasipari munkás, aki talán két héttel korábban még tagja volt a kommunista pártnak, miért változott át reményvesztett harcossá, aki tökéletesen tisztában van saját jövőjével: néhány nap múlva a halál vár rá, ez biztos, de időközben a Vörös Hadsereg lehető legnagyobb számú katonáját öli meg? Érvelése egyszerű volt: dolgozom, feláldozom

³⁰ BONTEMPI, 1956k. 1., 8. Idéz belőle: EÖRSI István: A Thököly úti csoport, 1956. *Beszélő*, 2010/7. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-thokoly-uti-csoport-1956> (Letöltve: 2016. december 10).

magam, építem a szocializmust, elmegyek a pártgyűlésekre, »éljen Rákosi«-t kiáltok, de a fiam ingyen jár iskolába, tudom, hogy a műhelyek az enyéim; majd észreveszem, hogy múlnak az évek, hogy már nem is beszélhetek, hogy a fizetésem egyre alacsonyabb, hogy besúgók vannak köztünk. Bármely rendőrspicli hatszor, hétszer annyit keres mint én, az oroszok elviszik az uránt a hazámból; ekkor már nem beszéllek és gondolkodom, lelkesedés nélkül megyek tovább, anélkül, hogy bármit kérdeznék; és ha kételyeim vannak, nem beszélhetek senkivel, mert börtönbe kerülhetek, miként barátom, László; önmagamban pedig alattomos gyűlöletet táplálók a vezetők ellen, a rendőrök ellen, az oroszok ellen, a kormány ellen, és mindenki ellen, aki ellen csak gondolom; hirtelen a forrásban lévő vizes fazék fedele felugrik, dühöm pedig őrjöngő gyűlöletté válik; haljon meg mindenki, itt az idő tüzelni, én pedig lövök. Mit érdekel mindaz, ami holnap fog történni? Így nem élhetek tovább, akarom ... Mit is akarok? Azt akarom, hogy ne legyen egy orosz se a hazámban, szabadságot akarok, de azt is akarom, hogy az üzemek az enyéim maradjanak, a föld pedig megmaradjon földműves barátaimnak.«³¹

Bár Bontempi a valóságnál némileg optimistább képet festett a november 4-ét követő harcok kimeneteléről, és az áldozatok számát is alábecsülte, azt kiemelte, hogy a magyarok minden alkalmat megragadtak, hogy tudassák a világgal, hogy a kommunista rágalomhadjáratallal ellentétben nem „fasiszták” robbantották ki a forradalmat, és harcoltak a megszálló szovjetekkel: „Az utcán lépten-nyomon körém gyűltek az emberek: hányszor zúdították rám munkások, villamosvezetők, segédmunkások, egyszerű dolgozók reménytelen hangsúllyal ezt a mondatot: »Nem vagyunk fasiszták, írja meg, hogy nem vagyunk fasiszták.« Való igaz, ez a legrosszabb rágalom, amelyet terjeszteni lehet róluk. Ők maguk vetették ki a fasisztákat soraikból; a budapesti munkások és a diákok fellázadtak Rákosi és Gerő klikkjével szemben, és négy napon át küzdöttek a vörös harckocsik ellen. Talán nem mérlegelték annak veszélyét, hogy egy reakciós hullám csapdát állíthat a kommunisták által elért társadalmi vívmányoknak: de semmi esetre sem fasiszta zászlók alatt harcoltak.»³²

Bontempi következő cikkében azt foglalta össze, hogy hagyta el kollégáival együtt Magyarországot.³³ Az olasz híradások és a nemzetközi hírügynökségek is beszámoltak arról, hogy Matteo Matteotti szociáldemokrata képviselő tizenkét olasz újságíróval együtt november 11-én, vasárnap délelőtt sértetlenül megérkezett az osztrák–magyar határhoz, majd Bécsbe. Jacoviello és Perucchi szintén megemlítette tudósi-

³¹ BONTEMPI, 1956k. 8.

³² BONTEMPI, 1956k. 8.

³³ BONTEMPI, 1956l. 2.

tásában a rövid tatai kényszerpihenővel megszakított utazást. Az olasz kommunista, illetve kommunista közeli orgánumok tudósítói közül azonban Bontempi írt a leg-részletesebben az utazás körülményeiről, a humort sem mellőzve írásából. Beszámolója szerint miután a szovjet parancsnoktól nagy nehezen megszerezték a távozás-hoz szükséges papírokat három autóval elindultak Bécsbe. Többek között Jacoviello visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a *l'Unità* munkatársa járt közben, hogy az olaszok – többszöri sikertelen próbálkozást követően – megkapják az engedélyt. Mindenki hálás volt Jacoviellónak, ugyanis Bontempi leírása szerint a külföldi újságírók való-sággal megrohamozták a Gorkij fasori Kommandatúrát.³⁴

Bontempiék megkönnyebbülve, de vegyes érzelmekkel hagyták el a fővárost. Egy ideig az utazás zökkenőmentesen volt: ha az ellenőrzési pontokon meg is állították a három autóban utazó olaszokat, miután elmondták, hogy nincs náluk fegyver, folytathatták útjukat. A varázsszó az OKP központi pártlapja volt. Bontempi nem is állta meg cikkében, hogy ne viccelődjön. Akárhányszor, amikor a szovjetek rákér-deztek, hogy melyik lapnak dolgoznak, mindenki szemrebbenés nélkül rávágta, hogy a kommunista *l'Unità*-nak. Egy alkalommal a szovjet parancsnok nevetve meg is jegyezte, hogy már legalább száz újságírót engedett tovább a *l'Unità*-tól, ami azért egy kicsit sok egy forradalomhoz. A baj akkor kezdődött, amikor sötétedéskor meg kellett állniuk egy kis Duna melletti faluban. Angol, osztrák és svájci újságírók vára-koztak autóikkal az úton, és senkit nem engedtek tovább, arra hivatkozva, hogy nem biztonságos az út, mert a közelben a szovjetek összetűzésbe kerültek a szabadsághar-cosokkal. Hosszas várakozás után megjelent egy ezredes, aki Bontempi ironikus megfogalmazása szerint igazi úriember módjára azt tanácsolta a külföldi újságírók-nak, hogy inkább reggel folytassák az útjukat, mert félt, hogy a „banditák kirabol-ják őket”, majd felajánlotta, hogy „meghívja” őket vacsorára, és ad nekik szállást. Egy páncélautóval elkísérte őket a tatai honvédlaktanyában kialakított szovjet kato-nai bázisra. Miután disznózsírt és libamájpástétomot kaptak vacsorára, elmentek lefeküdni. Aludni azonban nem igen tudtak, mert fogcsikorgató hideg volt. A fűtet-len hálóteremben Bontempi leírása szerint mindenki kabátban, sálban és kesztyűben próbálta legalább néhány perce álomra hajtani a fejét. Másnap Malinov ezredes min-denkitől egyenként elköszönt, és fegyveres kíséretet biztosított az újságírók konvo-jának Komáromig. A tudósítók az út hátralevő részét gyorsan megtették, és rövi-

³⁴ Vö. SIGNORINI, Giorgio: Il racconto dei giornalisti italiani tornato ieri dalla capitale. Come si vive a Budapest dopo venti drammatiche giornate. *Paese Sera*, 1956. november 12–13. 1. (A továbbiak-ban: SIGNORINI, 1956.) – FARKAS, 2017. 304–305. – ANDREIDES Gábor: Montanelli '56 olasz króni-kása. In: *Öt kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei*, 2014/2. Budapest, ELTE, 2017. 98–100.

desen megérkeztek a hegyeshalmi határhoz. Bontempi megkönnyebbülve hagyta el Magyarországot.³⁵

Tomaso Smith, az *Il Paese* lapigazgatója egy percre sem habozott, hogy leközlje a kommunista elfogultsággal cseppet sem vádolható különtudósítójának cikkeit, sőt maga is több ízben bírálta az OKP magatartását, elég csak a már idézett *Umanità offesa* című október 28-án napvilágot látott, kemény hangú vezércikkét megemlíteni. Annak ellenére kitartott meggyőződése mellett, hogy több ízben szemére hányta a pártvezetés, hogy a lapban napvilágot látott magyar vonatkozású írások távol állnak a kommunista vezetés álláspontjától, és kérték az igazgatót, hogy változtasson ezen. Smith erre nem volt hajlandó. Állítólag már az említett vezércikk nyomdába kerülésekor komoly konfliktusba került Togliattival, aminek az lett az eredménye, hogy Smith közölte a főtítkárral, hogy lemond.³⁶ Nemcsak neki, hanem az *il Paese* és a *Paese Sera* több szerkesztőjének is elege lett a kommunista rágalmakból. Október 28-án levelet írtak a pártvezetésnek, amelyben Smith aznapi vezércikkéhez hasonlóan elítélték az OKP magyar forradalommal szembeni magtartását, és a szovjetek beavatkozását. Novemberben többen is aláírták az olasz értelmiségiek szovjet agresz-szió ellen tiltakozó kiáltványát (Scrittori e artisti per la libertà degli ungheresi), amelyt a *L'Espresso* 1956. november 11-én tett közzé. A lap több újságírója kilépett az OKP-ből, az egyik szerkesztőnek felfüggesztették a párttagságát, mások pedig önszántukból távoztak az újságtól.³⁷ A népszerű római napilap válsága ezzel nem ért véget. 1956. november 28-án látott napvilágot a lap címlapján a kiadó közleménye,

³⁵ A *Paese Sera* közölte a hírt, hogy Giorgio Bontempi tizenegy tudósító és fotóriporter kollégájával – Indro Montanelli (*Corriere della Sera*), Sergio Perucchi (*Vie Nuove*), Alberto Jacoviello (*l'Unità*), Ilario Fiore (*il Tempo*), Matteo De Monte (*il Messaggero*), Bruno Tedeschi (*Giornale d'Italia*), Luigi Fossati (*l'Avanti*), Luciano Cossetto (*il Piccolo*), Carlo Cisventi, Fabio Galliani (*il Tempo*) –, illetve Matteo Matteotti szociáldemokrata képviselővel együtt megérkezett Bécsbe. A lap egy fotót is közölt, amelyen Sergio Perucchi, Giorgio Bontempi és Bruno Tedeschi volt látható. SIGNORINI, 1956.

³⁶ La crisi del Paese. Smith ha difeso Nagy.

³⁷ Scrittori e artisti per la libertà degli ungheresi. *L'Espresso*, 1956. november 11. 2. – Per la libertà degli ungheresi. *L'Espresso*, 1956. november 18. 2. – La crisi del "Paese". *L'Espresso*, 1956. november 18. 2. Vö. FRIGERIO, 2012. 110–111. – AVERARDI, Giuseppe: *Ungheria 1956. Le verità rivelate. La rivolta degli intellettuali occidentali contro l'ipocrisia comunista*. Argelato, Minerva, 2018. (A továbbiakban: AVERARDI, 2018.) 105–106. – Fontos megemlíteni, hogy október 29-én nyilvánosságra került az a nyilatkozat – Manifesto dei 101, magyarul: 101-ek kiáltványa –, amelyet többségében római kommunista értelmiségiek írtak alá, hogy tiltakozzanak a párt magyar eseményekkel kapcsolatos politikája miatt. Kérésük ellenére a kiáltványt nem közölte a *l'Unità*, azt az ANSA hírgyűnkészen keresztül hozták nyilvánosságra. A párt nyomására azonban többen visszavonták aláírásukat. A kiáltványról bővebben: ARGENTIERI, Federigo: A „széplelkek” emlékiratai. Az 1956-os olasz kommunista pártellenzék visszaemlékezéseiből. In: *Évkönyv*. 2. 1993. Szerk. BAK János–HEGEDŰS B. András–LITVÁN György–S. VARGA Katalin. Budapest. 1956-os Intézet, 1993.

amelyben arról értesítették az olvasókat, hogy Tomaso Smith „az elmúlt időszak nemzetközi eseményei” – valójában a magyar forradalom – miatti nézetkülönbségek miatt benyújtotta lemondását. A kiadó azonban megkérte a rómaiak körében igen népszerű veterán újságíró és független baloldali szenátort, hogy ne távozzon, és megígérték, hogy a jövőben nem szólnak bele a lap irányvonalába és szerkesztésébe. Smith rövid közleményében megerősítette, hogy posztján marad, és folytatja munkáját.³⁸ Néhány nap múlva a *l'Espresso* című hetilap további részleteket közölt arról, hogy mi játszódott le a színpad mögött, és mik álltak Smith döntésének hátterében.³⁹ A cikk szerint Smith akkor döntött úgy, hogy írásban is beadja lemondását a pártnak, miután megtudta a hírekből, hogy Nagy Imrét Romániába deportálták. A laptól végül januárban távozott. Nehéz szívvel hozta meg immár visszavonhatatlan döntését.⁴⁰ Smith, mint azt később több ízben megírta, számos értelmiségi kommunistához hasonlóan a magyarok elleni szovjet agresszió és a magyar forradalom hivatalos kommunista értelmezése miatt ábrándult ki a kommunizmusból és szakított az OKP-vel.⁴¹

*

Összegzésként elmondhatjuk, hogy minél inkább eltávolodunk az OKP központi pártlapjától, a *l'Unità*tól, a tudósítások hangneme és tartalma annál objektívebb és tárgyilagosabb. A *l'Unità* két tudósítójának, Castellanimnak és Jacoviellónak a cikkei a legelfogultabbak, ezek tartalmazzák a legtöbb rágalmat és valótlanyságot. A központi pártlap tájékoztatta leginkább félre az olvasókat cikkeivel és képanyagával. A *Vie Nuove* hasábjain az erős szerkesztői beavatkozás ellenére is érződik a „megvilágosodott” Perucchi humánus álláspontja, és itt már egy-egy kritikus észrevétel is elhangozhatott. Mint azt Alessandro Frigerio is megjegyezte könyvében, amely azt vizsgálta, hogy milyen rágalomhadjáratot indított és miként tájékoztatta félre az olasz kommunista sajtó az olvasóközönséget az 1956-os forradalomról, az olasz kommunista újságírók cikkei közül egyértelműen Bontempi írásai voltak a leginkább mentesek a kommunista ortodoxiától.⁴² Bontempi cikkeinél ugyan érezni lehet, hogy azokat egy baloldali újságíró írta, de a leírások hangneme, a tények bemutatása

117–124. – MELIADÒ, Valentina: *Il fallimento dei "101". Il PCI, l'Ungheria e gli intellettuali italiani*. Roma, Liberal Edizioni, 2006.

³⁸ Bandieri della libertà. *Il Paese*, 1956. november 28. 1.

³⁹ La crisi del Paese. Smith ha difeso Nagy.

⁴⁰ A Soc. editrice il Rinnovamento és Tomaso Smith keretes közleménye. *Il Paese*, 1957. január 18. 1.

⁴¹ AVERARDI, 2018. 105–106., 127–128., 231–232.

⁴² FRIGERIO, 2012. 110.

és a szemtanúk beszámolóí legalább annyira kiegyensúlyozottak és hitelesek, mint a nem kommunista tudósítók cikkei. Az újságíró azt írta meg, amit valóban látott, és amit az emberek elmondtak neki. Cikkeinek egyik fő erénye, hogy sok szemtanút szólaltatott meg (többeknek a nevét vagy foglalkozását is megadta), és a vidéki történeteket is fontosnak tartotta összefoglalni. Írásai több új adalékot szolgáltatnak a magyar forradalom és szabadságharc történetéhez.

Míg Indro Montanelli a Magyarországon járt olasz kommunista újságírók kapcsán gyakorlatilag egy kalap alá vette Jacoviello, Perucchi és Bontempi írásait, addig a *l'Espresso* című lap arra hívta fel a figyelmet, hogy a Budapestről november 10-én együtt távozó, eltérő politikai nézeteket valló tizenkét olasz különtudósító közül Alberto Javoviello, a *l'Unità* munkatársa kivételével mindannyian – beleértve Sergio Perucchit és Giorgio Bontempit is – hasonló módon vélekedtek a magyarországi eseményekről.⁴³ Noha Perucchi is Bontempihez hasonló módon értékelte a látottakat, az ő gondolatai a cenzúra, illetve az öncenzúra miatt nem jelenhettek meg nyomtatásban. Egyedül a kommunistabarát orgánus, az *Il Paese* igazgatója vette magának a bátorságot, hogy tudósítója, Bontempi írásait változtatás nélkül leközzölje. A három orgánus közül csak itt jelenhetett meg az, aminek mind a három kommunista tudósító – gyakran egy időben és egy helyen – szemtanúja volt.

⁴³ Giornalismo e libertà. *L'Espresso*, 1956. november 18. 2.

JUDIT ANTÓNIA FARKAS

„IN IHREN ARTIKELN ERZÄHLTEN SIE, WAS SIE ERZÄHLEN DURFTEN, DEN REST VERSCHWIEGEN SIE.“**DIE REVOLUTION UND DER FREIHEITSKAMPF UNGARNS 1956 AUS DER SICHT DER AUS BUDAPEST BERICHTENDEN ITALIENISCHEN KOMMUNISTISCHEN JOURNALISTEN III.**

„Wie ich sehe, besteht die kommunistische Presse hartnäckig darauf, dass der Budapester Aufstand und der darauf folgende unerhörte, übermenschliche Widerstand gegen die Grebennik-Panzer (Grebennik war 1956 sowjetischer Militärkommandeur in Budapest – Anm. Übers.) ein Werk von Faschisten, ehemaligen Horthy-Offizieren, Grundbesitzern, Burgeois und Aristokraten gewesen sei. Über diese Feststellungen kann ich nicht diskutieren. Drei kommunistische Kollegen von mir, die in Budapest mit uns dabei waren – Jacoviello, Bontempi und Perucci – erzählten schon in ihren Artikeln, was sie erzählen durften, den Rest verschwiegen sie. „Etwas verschweigen ist beredter, als jede Sprache“ – schrieb Indro Montanelli am 25. November 1956 in einem seiner Artikel, die in einem der meistgelesenen italienischen Tagesblätter, dem *Corriere della Sera*, erschienen. Es ist allgemein bekannt, dass nicht nur die Öffentlichkeit Italiens, das über eine der einflussreichsten kommunistischen Parteien Westeuropas verfügte, einen Schock erlitt, sondern auch in der Italienischen Kommunistischen Partei eine tiefe Krise dadurch hervorgerufen wurde, dass die Freiheitsbestrebungen der Ungarn im Blut erstickt wurden. Von den Parteien qualifizierten allein die Kommunisten die Revolution der Ungarn als „Konterrevolution“, „als faschistischen Putsch“ und begrüßten die Niederschlagung des Volksaufstandes durch die Sowjets. Im ersten und zweiten Teil unserer Studie sind wir auf Artikel der Korrespondenten des Zentralorgans der kommunistischen Partei *l'Unità* und der Wochenillustrierten *Vie Nuove* eingegangen, die in Ungarn waren. Dabei wiesen wir darauf hin, auf welche Art und Weise und mit welchen Mitteln diese Organe durch Zensur und Selbstzensur der Journalisten die Leser falsch informierten und die Fakten im Zusammenhang mit den tragischen ungarischen Ereignissen verfälschten. Im abschließenden dritten Teil legen wir Beiträge des Berichterstatters Giorgio Bontempi in der kommunistennahen Römischen Tageszeitung *Il Paese* dar, die im Gegensatz zu den kommunistischen Blättern offen dem dogmatischen IKP-Standpunkt gegenüber der Revolution entgegentraten. Zeitungsdirektor Tomaso Smith veröffentlichte vom ersten Moment an Bontempis Artikel, der der kommunistischen Voreingenommenheit mit Sicherheit nicht beschuldigt werden

konnte und auf der Seite der Revolutionäre stand. Bontempi berichtete – im Gegensatz zu den kommunistischen Organen – ausführlich über das Blutbad in Mosonmagyaróvár und die Geschehnisse in Nordungarn. Er ließ viele Augenzeugen, unter ihnen auch den Leiter der Gruppe von der Thököly-Straße, zu Wort kommen. Trotz kontinuierlichen Drucks veröffentlichte zwar Tomaso Smith Bontempis Artikel, wegen der markanten Meinungsverschiedenheiten verließ er jedoch bald die Spitze des Blattes.

JUDIT ANTÓNIA FARKAS

“WHAT THEY WERE ALLOWED TO SAY THEY SAID;
THE REST THEY CENSORED.” THE 1956 HUNGARIAN
REVOLUTION THROUGH THE EYES OF BUDAPEST-BASED
CORRESPONDENTS OF ITALIAN COMMUNIST
NEWSPAPERS – PART III

Journalist Indro Montanelli of *Corriere della Sera*, one of the most widely read Italian newspapers, wrote the following in his article on November 25th, 1956: “It seems to me the communist media stubbornly persist in their belief that the Budapest uprising and the unbelievable, superhuman resistance against the Guberniyk tanks that followed were the work of fascists, ex-Horthy Era officers, landowners, bourgeoisie and aristocrats. I cannot argue with these assessments. Three of my communist colleagues who had been with us in Budapest – Jacoviello, Bontempi and Perucchi – have already written what they have been allowed to say in their articles; the rest they have censored. Certain censorship in certain newspapers is more eloquent than anything that has been written.”

It is well known that in Italy, which at the time was home to one of Western Europe’s largest and most influential communist parties, not only did the violent crushing of the 1956 Hungarian Revolution send shockwaves through the public, it also led to a major crisis within the Italian Communist Party. Among all the political parties, only the communists referred to the Hungarians’ revolution as a “counter-revolution” and “fascist coup”, welcoming the popular uprising’s suppression by the Soviets. In the first two parts of our study, we analyzed the articles of correspondents from *l’Unità*, the flagship daily of the Italian Communist Party (ICP), and *Vie Nuove*, a communist weekly, sent to Hungary to report on the events of the 1956 Hungarian Revolution to show how these organs misled, through editorial censorship and the correspondents’ self-censorship, their readership and falsified the facts surrounding the tragic events in Hungary. In the third and concluding part, we take a look at the articles written by Giorgio Bontempi, correspondent for *Il Paese*, a communist daily based in Rome, which challenged the Italian Communist Party’s dogmatic stance on the revolution, in contrast to the other communist newspapers. From the beginning, *Il Paese* Director Tomaso Smith published Bontempi’s articles, who exhibited no pro-communist bias and in fact sided with the Hungarian revolutionaries. In contrast to the other communist papers, Bontempi provided detailed accounts of the Mosonmagyaróvár massacre and of the events occurring in northern Hungary. He inter-

viewed many eyewitnesses, including the leader of the Thököly Road freedom fighters. Despite constant pressure from ICP leadership, Tomaso Smith still published Bontempi's article, but due to a definitive difference of opinion, he stepped down from his position at the helm of the paper.

VERITAS ÉVKÖNYV

2018

Lektorálta
Ujváry Gábor

Sorozatszerkesztő
Szakály Sándor

Szerkesztő
Ujváry Gábor

A hely és a személynévmutatót összeállította
Kocsis Annamária

Az angol nyelvű összefoglalókat Varjú László,
a német nyelvűeket Kékesi Katalin fordította

© Szerzők, 2019
© VERITAS Történetkutató Intézet, 2019
© Magyar Napló, 2019

ISSN 2416-0687

TARTALOM

Schwarczwölde Ádám: Generációkon átívelő építkezés. Széll Kálmán útja a siker kapujáig	7
Hermann Róbert: Egy tanulságos névsor – Görgei Artúr honvédtábornok rehabilitációs okmányának aláírói 1884-ben	23
Kárbín Ákos: Wekerle Sándor és a valutareform folytatása a Szapáry-kormány korai időszakában	45
Lajtai L. László: A politikai nemzetfogalom érvényre juttatása és a dualizmus kori történelemtankönyvek tartalmi áthangolódása	65
Ligeti Dávid: A preventív háború apostola. Franz Conrad von Hötzendorf tábornok a Monarchia Vezérkarának élén (1906–1911)	79
Anka László: Két „politológus” vitája: Tisza István és Jászi Oszkár a választójogról	95
Varga Ágnes: Milotay István és az Új Nemzedék (1913–1919)	111
Gali Máté: Csehszlovák–magyar határtárgyalások és a Bartha–Hodža-egyezmény	131
Hollósi Gábor: Büntetőrendelkezések a Horthy-korszak választási jogszabályaiban	147
Kissné Bognár Krisztina: A Színművészeti Akadémia a két világháború között	163
Kovács Kálmán Árpád: A fajelmélet, a náci ideológia és a magyar református közvélemény 1932–1936-ban	181
Joó András : „... én a szürke ismeretlenségben, mint egy kalózhajó tengődöm” – Szemelvények Hollósi Sándor, a fordultatos életű újságíró és Wettstein János diplomata 1944. évi levélváltásaiból	199
Oroszné Takács Katalin – Orosz László: „Jó tanács néhány könnyezőnek.” A Veszprém megyei svábok kitelepítésének előkészítése a helyi sajtóban (1945–1946)	221

Kiss Dávid: A Magyar Kommunista Párt Rendező Gárdájának története 1946–1947	237
Miklós Péter – Tóth Eszter Zsófia: „A keresztény ember nemcsak a saját személyes üdvösségén köteles munkálkodni, hanem részt kell vennie a társadalom megváltásának művében”	249
Glaub Krisztián István: Egy felelőssé tett ÁVH tiszt, Faludi Ervin a dokumentumok tükrében	263
Farkas Judit Antónia: „Elmondták cikkeikben, amit elmondhattak, a többit elhallgatták”	277
Rácz János: Adalékok az amerikai magyar emigráció és a Szent Korona hazatérésének történetéhez	293
Gecsényi Patrícia: Modellkísérlet a két világrendszer határán	311
Dévavári Zoltán: A délszláv háború és a magyar gazdaságpolitika (1991–1993)	327
Sáringer János: A gazdaság-, a vállalati és az üzleti diplomácia néhány vonása	341
Noszkó-Horváth Mihály: A szovjet kényszermunka intézménye a magyar kárpótlási jogszabályok tükrében és a vonatkozó kárpótlási iratok	353
Resumes	373
Zusammenfassungen	403
Névmutató	437
Földrajzi nevek mutatója	453